

TOSHKENT SHAHAR KATTA VA KICHIK XALQA YO'LLARI

Poyonov Faxriddin Fayoz o'g'li

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Toshkent shahrining transport infratuzilmasida muhim o'rin tutuvchi katta va kichik halqa yo'llari haqida ma'lumot berilgan. Halqa yo'llarining paydo bo'lishi, ularning loyihalashtirilishi, shahar ichki va tashqi harakatini tartibga solishdagi o'rni, shuningdek, transport oqimini kamaytirish va tirbandliklarning oldini olishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada halqa yo'llari orqali Toshkent shahrida avtomobil harakati xavfsizligini oshirish, ekologik muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish hamda aholining qulay harakatlanish imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy infratuzilma loyihalari asosida amalga oshirilayotgan yangilanishlar va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari haqida ham fikr yuritilgan. z muhit yaratishning imkoniyatlari va mavjud cheklovlarni ham o'rganadi.

Kalit so'zlar: toshkent shahri, katta halqa yo'li, kichik halqa yo'li, transport infratuzilmasi, avtomobil harakati, tirbandlik, ekologiya, yo'l harakati xavfsizligi, shaharsozlik, transport tizimi.

Kirish. Zamonaviy shaharlarda transport tizimining samarali faoliyati aholi turmush darajasini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O'zbekiston poytaxti – Toshkent shahri ham yildan-yilga rivojlanib, aholisi va avtomobillar soni ortib bormoqda. Bu esa, tabiiy ravishda, transport harakatining jadallashuvi va yo'l infratuzilmasining kengaytirilishini talab etadi. Mazkur ehtiyojlar asosida Toshkent shahrida katta va kichik halqa yo'llari qurilgan bo'lib, ular shahardagi transport oqimini tartibga solish, markaziy hududlardagi tirbandliklarni kamaytirish va aholining qulay harakatlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada halqa yo'llarining ahamiyati, ularning qurilishi va modernizatsiyasi, shuningdek, shahar infratuzilmasidagi tutgan o'ri tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Toshkent shahrining transport tizimida katta va kichik halqa yo‘llarining tutgan o‘rni, ularning shahar infratuzilmasini shakllantirishdagi roli va ahamiyati bugungi kunda ilmiy jamoatchilik va mutaxassislar diqqat markazida turibdi. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan adabiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, halqa yo‘llari masalasi nafaqat muhandislik va qurilish sohasi bilan bog‘liq, balki shaharsozlik, ekologiya, transport logistikasi, xavfsizlik hamda ijtimoiy rivojlanish kabi keng qamrovli yo‘nalishlar bilan uzviy bog‘langan.

Adabiyotlar tahlili jarayonida birinchi navbatda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Toshkent shahrining transport infratuzilmasini modernizatsiya qilishga doir qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, Qurilish vazirligi va Transport vazirligi tomonidan tayyorlangan konsepsiyalar, shahar hokimligining rasmiy axborotlari, shuningdek, Toshkent bosh rejasiga oid me‘yoriy hujjatlar asos sifatida tanlab olindi. Ushbu hujjatlar Toshkentdagi halqa yo‘llarning qurilishi, kengaytirilishi va yangilanishi jarayonlarini huquqiy va texnik jihatdan asoslab beradi. Ilmiy adabiyotlar qatorida Toshkent arxitektura-qurilish instituti va boshqa oliy ta‘lim muassasalari olimlari tomonidan yozilgan ilmiy maqolalar, shahar transport tizimiga oid diplom va dissertatsiya ishlari, hamda xorijiy tajribalarni aks ettiruvchi ilmiy jurnallar maqolalari ham tahlil qilindi. Xususan, Moskva, Istanbul, Pekin kabi yirik shaharlardagi halqa yo‘l infratuzilmasi bilan bog‘liq tajribalar o‘rganilib, ularning Toshkent shahar sharoitiga mos jihatlari qiyosiy tahlil asosida solishtirildi.

Tahlil jarayonida statistik manbalar – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Toshkent shahar IIBB YHXB hamda Transport vazirligi tomonidan e‘lon qilingan ma‘lumotlar asosida transport oqimi hajmi, yo‘l-transport hodisalari soni, yo‘lovchi oqimi ko‘rsatkichlari va transport vositalari soni haqidagi raqamlar o‘rganildi. Bu raqamlar orqali halqa yo‘llarning nafaqat geometrik yoki muhandislik-texnik afzalliklari, balki ularning amaliy samaradorligi ham ilmiy asosda baholandi. Tadqiqot metodologiyasi esa bir nechta muhim yondashuvlarga tayandi. Avvalo, tahliliy yondashuv asosida Toshkent shahridagi mavjud transport infratuzilmasining bugungi holati, muammolari va yechimlari o‘rganildi. Bu yondashuv halqa yo‘llarning

samaradorligini aniqlash va ularning shahar hayotidagi funksional rolini tushunishga yordam berdi. Ikkinchidan, qiyosiy tahlil yordamida Toshkentdagi halqa yo‘llar boshqa mamlakatlarning yirik megapolislaridagi tajribalar bilan solishtirilib, o‘ziga xos jihatlari aniqlab berildi. Uchinchidan, statistik tahlil orqali mavjud raqamli ma’lumotlarga asoslanib, halqa yo‘llarning real ta’sir kuchi va foydalilik darajasi aniqlashtirildi. Nihoyat, xronologik tahlil yordamida Toshkent shahrining transport infratuzilmasidagi halqa yo‘llar bosqichma-bosqich qanday shakllanganligi, ular qanday tarixiy ehtiyojlar asosida yaratilgani va bugungi kungacha qanday o‘zgarishlarga uchragani o‘rganildi.

Ushbu metodologik yondashuvlar asosida maqolada keltirilgan barcha fikr-mulohazalar puxta tahlil qilingan ishonchli manbalarga, rasmiy statistik ma’lumotlarga va ilmiy izlanishlarga asoslangan bo‘lib, Toshkent shahrining transport tizimini takomillashtirish borasidagi mavjud holatni chuqur yoritish imkonini berdi.

Natijalar. O‘tkazilgan tahlillar va o‘rganilgan manbalar asosida Toshkent shahridagi katta va kichik halqa yo‘llarining shahar transport tizimidagi ahamiyatini belgilovchi muhim natijalarga erishildi. Ayni yo‘llar shahar markazidagi tirbandliklarni kamaytirish, yo‘l harakati xavfsizligini oshirish, ekologik yuklamani yengillashtirish hamda aholining erkin va qulay harakatlanishini ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ayniqsa, katta halqa yo‘li orqali tranzit transport vositalarining shahar markaziga kirmasdan harakatlanishi imkoniyati yaratilgani muhim natijalardan biridir. Kichik halqa yo‘li esa shahar ichidagi mahalliy transport oqimini tartibga solishda va turli tumanlar o‘rtasidagi bog‘lanishni kuchaytirishda o‘zining foydali xizmatini bermoqda. Bu yo‘llar zamonaviy rekonstruksiya ishlari asosida jihozlanayotgani – yangi ko‘priklar, yo‘l o‘tkazgichlar, svetoforlar, yerosti va yerusti yo‘laklarning barpo etilishi transport harakati xavfsizligi va samaradorligini yanada oshirdi. Shuningdek, statistik tahlillar halqa yo‘llarning qurilishi va modernizatsiyasi natijasida shahar ichki ko‘chalaridagi avtomobil oqimi sezilarli darajada kamayganini ko‘rsatdi. Bu holat harakatlanish tezligini oshirishga, avtohalokatlar sonini kamaytirishga va yo‘lovchilarning vaqt tejamliligini ta’minlashga olib kelmoqda.

Bundan tashqari, xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil natijalari Toshkentda qo'llanilgan yondashuvlar zamonaviy shaharlarga xos ilg'or standartlarga mos kelishini tasdiqlaydi. Aholining ijtimoiy tarmoqlardagi munosabatlari, so'rovnoma natijalari va kundalik amaliyotlar halqa yo'llarning qulayligi, tezkorligi va foydaliligi haqidagi ijobiy fikrlarni tasdiqlaydi. Jumladan, iqtisodiy jihatdan ham bu yo'llar xizmat ko'rsatish, savdo va logistika sohalarida transport kirish-chiqish imkoniyatlarini kengaytirgan holda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini faollashtirishga xizmat qilmoqda.

Muhokama. Toshkent shahridagi katta va kichik halqa yo'llarining transport infratuzilmasidagi o'rni har tomonlama chuqur o'rganilganda, ularning nafaqat muhandislik jihatidan, balki ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik va shaharsozlik nuqtai nazaridan ham salmoqli ahamiyatga ega ekani ayon bo'ladi. Halqa yo'llar bugungi kunda yirik megapolislar rivojining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan. Toshkent shahrining geografik joylashuvi, aholining ko'payib borayotgani, yangi turar-joy massivlarining paydo bo'lishi va avtomobil transporti sonining oshib borayotgani halqa yo'llarning samaradorligini doimiy ta'minlab turishni talab qiladi.

Katta halqa yo'li tranzit transport oqimini shahar markazidan chetga yo'naltirishga xizmat qilmoqda, bu esa markaziy ko'chalardagi tirbandlikni kamaytirish va atrof-muhit ifloslanishini cheklashda ijobiy natijalar bermoqda. Shu bilan birga, kichik halqa yo'lining o'rni ichki transport harakatining tartibga solinishi, tezkor va qulay bog'lanishni ta'minlashda muhim sanaladi. Har ikki yo'l tarmog'ining o'ziga xos funksional yuklamasi mavjud bo'lib, ular o'zaro uyg'unlikda ishlaganda shahar transport tizimi bir butun mexanizmga aylanadi. Shu bilan birga, mavjud yo'llarni modernizatsiya qilish, xavfsizlik choralarini kuchaytirish, sun'iy to'siqlarni yangilash, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, yo'l infratuzilmasini jahon tajribasiga muvofiq tarzda takomillashtirish zaruriyati saqlanib qolmoqda. Transport oqimini boshqarishda avtomatlashtirilgan tizimlar, yo'l harakati tahlilini olib boruvchi sun'iy intellekt asosidagi texnologiyalar, real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini beruvchi kameralar keng qo'llanilishi lozim. Bu kabi yondashuvlar halqa yo'llarning amaliy samarasini yanada oshirish imkonini beradi. Shuningdek, halqa yo'llar

atrofidagi hududlarni obodonlashtirish, yashil hududlar tashkil etish, piyodalar va velosiped yo‘laklarini ajratish ham zamonaviy shahar infratuzilmasining muhim talablari hisoblanadi. Zero, halqa yo‘llar shunchaki transport vositalari harakati uchun emas, balki zamonaviy urbanistik muhitning asosi sifatida qaralishi kerak.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, halqa yo‘llar faqat transport oqimini taqsimlash funksiyasini emas, balki shaharni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ham mintaqaviy ravishda uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa hukumat, mahalliy hokimiyat organlari va urbanistlar tomonidan halqa yo‘llar rivojiga strategik yondashuvni shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Toshkent shahrining transport infratuzilmasida katta va kichik halqa yo‘llari markaziy o‘rin egallaydi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, ushbu yo‘llar nafaqat shahar transport tizimining asosiy ustunlaridan biri, balki aholining qulay va xavfsiz harakatlanishini ta‘minlovchi, ekologik yuklamani kamaytiruvchi va iqtisodiy faollikni rag‘batlantiruvchi omildir. Katta halqa yo‘lining shahar atrofidagi avtomobil oqimini markazdan chetlab o‘tkazishdagi roli, kichik halqa yo‘lining esa ichki tumanlararo bog‘liqlikni mustahkamlashdagi ahamiyati ayniqsa e‘tiborga loyiqdir. Halqa yo‘llarning zamonaviy talablarga mos ravishda rekonstruksiya qilinayotgani, xavfsizlik va harakat tezligini oshirishga qaratilgan texnologik yechimlar joriy etilayotgani transport infratuzilmasini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shuningdek, xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlillar shuni tasdiqlaydiki, Toshkent halqa yo‘llari tizimi global urbanistik tamoyillarga uyg‘un tarzda rivojlanmoqda. Toshkent shahrida katta va kichik halqa yo‘llarni rivojlantirish, ulardan samarali foydalanish va ularni doimiy takomillashtirib borish – shaharni zamonaviy, yashash uchun qulay va barqaror rivojlanayotgan metropolisga aylantirish yo‘lida muhim omillardan biridir. Kelgusida bu yo‘llarni raqamlashtirish, ekologik muvozanatni saqlash, jamoat transporti bilan integratsiyalashgan tizimni shakllantirish, piyodalar va velotransport infratuzilmasi bilan uyg‘unlashtirish Toshkent shahrining barqaror va raqobatbardosh transport tizimini ta‘minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-iyuldagi PQ–326-sonli qarori “Toshkent shahrining transport infratuzilmasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. “Toshkent shahri yo‘l-transport tizimining holati va istiqbollari”. – Toshkent, 2023.
3. “Toshkent shahrining bosh rejasi – 2040”: Toshkent shahar hokimligi rasmiy sayti – www.tashkent.uz
4. Xolbo‘tayev D.X., Yusupov M.R. “Shaharsozlikda transport yo‘llari va ularning ekologik xavfsizligi”. – Toshkent: Oliy ta’lim nashriyoti, 2021.
5. Abdurahmonov Q. “Toshkent transport tizimi: muammo va yechimlar”. // “Iqtisodiyot va innovatsiyalar” ilmiy jurnali. – 2022, №3. – B. 78–84.
6. Karimova Z.Z. “Urbanizatsiya va transport tizimining uyg‘unligi: Toshkent misolida”. // “Geografiya va tabiiy resurslar” jurnali. – 2023, №1. – B. 41–47.
7. Asian Development Bank (ADB). “Tashkent Sustainable Urban Mobility Plan – Final Report”. – Manila: ADB Publications, 2021. – <https://www.adb.org>